

Богомолова М.Ю.
Херсонський державний університет
м.Херсон, Україна

ДЕЛІНКВЕНТНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ ЯК СОЦІАЛЬНО – ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглядається категорія делінквентної поведінки як соціально – педагогічна проблема асоціально орієнтованої активності підлітків, висвітлюються аспекти загальної та індивідуальної профілактики делінквентності.

Ключові слова: *делінквентна поведінка, девіантна поведінка, протиправна поведінка, важкий учень.*

Попередження і подолання делінквентної поведінки підлітків є актуальним для всіх країн. За даними міжнародних організацій, кількість молодих людей, які скоюють правопорушення, невпинно зростає. Можна з упевненістю стверджувати, що цей відсоток в Україні також збільшується.

Делінквентність викликається різними причинами: соціальними, психологічними, педагогічними. Соціально – педагогічний вплив на підлітків – делінквентів – це комплексний механізм соціально – педагогічної системної дії, спроможний реалізуватися в умовах недосконалої педагогічної дії, онтогенезу особистості підлітків в умовах функціонування соціального простору.

Мета цієї статті – висвітлити категорію «делінквентна поведінка» як соціально – педагогічну проблему асоціально орієнтованої активності підлітків або вид їх діяльності, основний зміст якого складає їх безпосереднє і опосередковане ставлення до оточуючого предметного світу, живої і неживої природи, моральних, соціально-педагогічних та правових цінностей і норм співжиття.

Проблему делінквентної поведінки досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці - І. Козубовська, Н. Максимова, А. Макаренко, І. Невський, В. Оржеховська, Є. Петухова, В. Сухомлинський, В. Татенко, Ю. Юрічка.

Вони розглядали причини делінквентності у площині індивідуальних і вікових особливостей розвитку підлітків, досліджували вплив на делінквентність способів організації їх життєдіяльності, сім'ї, шкільного виховання, неформальних молодіжних організацій.

Об'єкт такого соціально – педагогічного дослідження розглядається нами як багатофакторний механізм соціально – педагогічного впливу, спрямованого на інтеграцію цілої системи впливів, керованих різними соціальними інституціями і створеною їх інтеграційною дією.

Протиправна поведінка підлітків на сучасному етапі характеризується цинізмом, рішучістю проявів, жорстокістю, що властиві ранньому молодіжному середовищу. Омолодження злочинності й протиправних вчинків: неповнолітні віком від 14 до 17 років складають 7% загального населення України, а скоюють чверть усіх злочинів; зростання злочинності серед осіб слабкої статі, частка яких складає 15% серед загальної кількості; збільшення рецидивної злочинності; організований, груповий характер - до 70% групових злочинів; зростання жорстокості, збільшення частки тяжких злочинів, скоєння яких відбувається із незначних причин; втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність - віктимність; все більша спрямованість на корисливі та корисливо-насильницькі злочини; збільшення вживання наркотиків, алкоголю, токсичних речовин, небажання займатися суспільно корисною працею; часті випадки спільних негативних дій неповнолітніх з діями дорослих, які виступають у ролі організаторів протиправних вчинків, правопорушень та злочинів [2, с. 91].

Делінквентна поведінка – це сукупність протиправних вчинків людини, за які в особливо важких випадках може бути притягнення до кримінальної

відповідальності відповідно до статей цивільного та кримінального кодексів України.

Передумовою делінквентної поведінки є девіантна поведінка підлітків та їх важковиховуваність. Термін «важкий учень», «важковихований» характеризує дітей з негативним ставленням до навчання та норм моральної поведінки. Про це заявляв у свій час ще А. Макаренко, характеризуючи саму дефініцію, а з її назви – підходи до причин делінквентності. За таких умов відхилення у поведінці підлітків розуміються як такі її особливості і прояви, що не тільки звертають на себе увагу, а й вимагають чіткої системної довготривалої виховної соціально – педагогічно спрямованої роботи. Це такі поведінкові особливості, які не тільки засвідчують відхилення їх поведінки від загально прийнятих норм, вимог, але й містять у собі витоки майбутніх проступків, порушень моральних, соціальних і правових норм, вимог законів і мають потенційну загрозу суб'єктові поведінки, розвитку його особистості, оточуючій його спільноті, суспільству взагалі. Це такі дії, вчинки, особливості поведінки, які кваліфікуються соціумом як небажані, несхвальні, осудні, карні, що є сутністю делінквентної поведінки [6, с. 43].

За будь-яких умов це такі тенденції поведінки, які протирічать нормам і ідеалам соціуму, загрожують повноцінному розвитку особистості. Учені класифікують групи підлітків, які здійснюють правопорушення під впливом певних обставин чи оточуючих людей; підлітків з достатнім рівнем правосвідомості, але пасивним ставленням до інших порушників та правових норм; підлітків, які випадково здійснюють правопорушення під впливом соціуму; підлітків, які свідомо порушують правові норми.

У найбільш широкому сенсі делінквентна поведінка є певним поведінковим розладом, що спричиняється віковими, психопатологічними та іншими властивостями особистості підлітків чи особливостями її соціалізації. Чинниками підвищеного ризику формування делінквентної поведінки в підлітковому віці слід вважати відсутність взаємодії соціальних інституцій і підлітків, їх фізичного розвитку, психічних станів, афективної збудливості,

розбалансованість вподобань, несприятливих умов у середовищі, раннього виникнення мікросоціальної і педагогічної занедбаності. Тенденційно поведінкові розлади починають набувати антисуспільного характеру і відображати активну деструктивну спрямованість особистості підлітків, що загрожує дотриманню правових норм, тобто делінквентна поведінка переростає у протиправну злочинну поведінку.

Підлітковий вік відрізняється підвищеною чутливістю до зовнішніх та внутрішніх чинників, оскільки в цей час радикально змінюється їх соціальний статус. Змістові та процесуальні особливості соціалізації в цьому віці визначають і посилюють делінквентні прояви у підлітків. Вплив середовища у підлітковому віці посідає чільне місце, причому кожний окремий прояв делінквентної поведінки обумовлений складною взаємодією вікових, індивідуально-типологічних, індивідуально-психологічних та соціально-педагогічних детермінант.

Оскільки делінквентна поведінка належить до поведінкових проявів, що засуджуються суспільством і спричиняють настання певних санкцій (найчастіше – моральних), то й під час дослідження цього соціально - педагогічного явища може бути прогнозована досить висока ймовірність виникнення тенденцій до надання соціально бажаних відповідей. Встановлено, що у неповнолітніх делінквентів домінують оцінкові судження, котрі ґрунтуються на емоційних ставленнях до реальності, відповідно – проявлену ними агресію слід відносити до типу емоційної.

Профілактика делінквентної поведінки підлітків є суцільною структурною одиницею та складається з таких основних напрямів: загальна профілактика делінквентності та індивідуальна профілактика делінквентності. Загальна профілактика делінквентності – це специфічна діяльність соціальних інститутів, спрямованих на виявлення, усунення чи нейтралізацію чинників, обставин, ситуацій, що формують делінквентну поведінку підлітків та обумовлюють вчинення злочину; розробка чи вдосконалення вже існуючих спеціальних засобів протидії суспільно

небезпечним діянням неповнолітніх. Індивідуальна профілактика делінквентності – це система диференційованого індивідуального соціально – педагогічного впливу на підлітків, спрямована на виявлення соціально – психологічних особливостей розвитку підлітків в онтогенезі і регулювання такого організованого педагогічного втручання, яке спроможне забезпечувати індивідуальні рушійні механізми профілактики делінквентності [5, с. 101].

Основними передумовами вдосконалення системи попередження і подолання соціальних відхилень у поведінці неповнолітніх є:

- доповнення відомчих нормативно-правових актів нормами, що деталізують закон і регламентують права й обов'язки суб'єктів стосовно об'єктів виховання;
- засоби контролю і форми участі колективів в управлінні системою соціального виховання;
- соціально-правовою охороною і попередженням соціальних відхилень у поведінці неповнолітніх.

Індивідуальна профілактика делінквентності у контексті соціально-педагогічної практики полягає у своєчасному виявленні несприятливих соціально-педагогічних, психолого-педагогічних чинників, що обумовлюють відхилення розвитку дітей і підлітків, а також криміногенного підліткового середовища й осіб, що втягують неповнолітніх у злочинну діяльність [5, с. 104].

Пошуки підходів до визначення основних орієнтирів парадигми нашого дослідження зводяться до положень вчених – психологів, які характеризують вчинковий підхід, як систему досліджень, які аналізують вчинок як поведінкову дію. Поведінка, окремі вчинки значущі не самі по собі, а лише в зв'язку з тим, які особливості особистості підлітків, тенденції їх індивідуального розвитку за ними приховуються. Вчинок, поведінка завжди виявить, об'єктивує те, що відбувається у свідомості підлітків, що приховане від соціуму і що є головним основним об'єктом нашої

педагогічної роботи, - ті внутрішні соціально – педагогічні механізми, які становлять матеріальну, тобто біологічну основу формованих моральних властивостей підлітків [2, с. 94].

Отже, аналізуючи вчинок і поведінку підлітка, його соціальну або асоціальну спрямованість, зміст, значущість, ми надаємо невимушений цілеспрямований вплив на розвиток відповідних процесів або механізмів, що є основою моральних особистісних властивостей і якостей підлітків. Або, навпаки, застерігаючи ті чи інші вчинки, поведінку, ми створюємо перешкоди, затримуємо розвиток відповідних властивостей і якостей особистості підлітка.

Таким чином, делінквентна поведінка може розглядатися, з одного боку, як симптом, сигнал, ознака зародження і розвитку, тобто тенденція відповідних особливостей особистості, а з другої, вона є провідником соціально – педагогічного виховного впливу на розвиток особистості, є засобом формування і цілеспрямованого впливу на її формування, тобто засобом соціально – педагогічного впливу [3, с. 76].

Обумовлений характер соціальної сутності делінквентної поведінки бачиться нами як феномен, що свідчить про всілякі стани особистості підлітків, тенденції щодо різноманітності змін у їх взаємодії з соціальним простором. Тож постає за необхідне у тимчасових особливостях поведінкових проявів підлітків бачити і розпізнавати причини девіації і делінквентності, які ними викликані. Тому, кваліфікація тих чи інших особливостей поведінки підлітків може розглядати їх як відхилення від норми. Соціальні педагоги повинні враховувати умови, стабільність, частоту їх проявів, характер, вік підлітків, а тоді – визначати позиції профілактичних намірів і дій. Часто бешкетування і романтизм підлітків кваліфікується юристами як хуліганство з відповідними санкціями, або коли дорослі оцінюють вчинок підлітків за його результатами, не враховуючи, що вони судять про вчинки один одного не за наслідками, а за їх мотивацією. Звідси відбуваються розбіжності в оцінках одного і того ж вчинку як передумови

виникнення взаємних непорозумінь між обома сторонами педагогічного процесу. Часто ліниві і не добросесні у педагогів стають підлітками з затримкою психічного розвитку, уповільненим темпом розвитку, інертною ослабленою нервовою системою.

Слід виокремити наступні групи причин і чинників делінквентності поведінки підлітків:

- їх соціально – педагогічна занедбаність, коли підліток неправильно вчиняє соціальну дію в силу власної невихованості, відсутності у нього необхідних позитивних знань, вмінь і навичок або в силу зіпсованості неправильним вихованням, сформованістю у нього негативних стереотипів поведінки;
- глибокий соціально – педагогічний дискомфорт, викликаний неблагонадійними сімейними стосунками, негативним психологічним мікрокліматом у сім'ї, систематичними недоліками у навчанні, взаємовідносинами, що не склалися, неправильним відношенням до підлітка з боку батьків, вчителів, ровесників;
- відхилення психічного і фізичного спрямування у здоров'ї і розвитку, наявність вікових криз та акцентуацій характеру та інші причини фізіологічного і психоневрологічного змісту;
- відсутність корисних соціальних діяльностей, відсутність позитивних і значущих соціальних і особистісних життєвих цілей і перспектив, бездоглядність, негативний вплив навколишнього середовища, соціально – педагогічна дезадаптація, розвиток якої спричиняє до делінквентності, зміщення соціальних і особистісних цінностей з позитивних на негативні [4, с. 320].

Детермінуючою серед чинників і причин делінквентної поведінки підлітків є соціально – педагогічна бездоглядність підлітків, що, на жаль, невпинно

розвивається на фоні байдужих, неуважних їх стосунків з навколишнім світом, що породжує почуття самотності, власної непотрібності, незахищеності. Формуються почуття протесту, відчуження, неприйняття дорослих, намагання до об'єднань, кооперації, самоорганізації на основі єдності, інтересів, спільностей долі.

Недолік позитивного соціального досвіду, незрілість і несформованість світогляду, відсутність визначеної сьогоднішньої системи цінностей, етичних норм і естетичних смаків сприяють вибору підлітками неетичних негативних протиправних форм застосування власної активності, що безперечно відображається на їх поведінці, на формуванні соціального статусу. Значним недоліком в реалізації профілактичних завдань є відсутність такої своєчасної необхідної соціально – педагогічної взаємодії, здатної об'єднатися в єдиний соціально – педагогічний механізм. Результатом такої неспроможності є значна частина підлітків, що відокремилися від сфери соціально – педагогічних турбот і уваги суспільства. Це штовхає їх до самовизначення, самоорганізації, взаємодопомоги і кооперації на різноманітних соціальних підставах.

Висвітлені нами групи причин і чинників виникнення делінквентної поведінки підлітків дають змогу констатувати, що вони діють у сукупності і взаємодії, викликають глибокі зміни в поведінці і в особистісному розвитку підлітків. Водночас спотворюються і порушуються інші види діяльності – навчальної, трудової, суспільно корисної. Позитивна соціальна спрямованість і орієнтація на позитивну соціальну цільову мотивацію втрачається, компенсується на короткочасні цілі розваг і задоволень, досягнення яких часто здійснюється підлітками соціально – негативними засобами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абульханова – Славская К.А. Стратегия жизни. – М.: Мысль, 1991. – 334 с.

2. Бакун Т. Психодіагностика особистості та профілактика девіантної поведінки // Світло.- 2003. - № 2. – С. 91 – 95.
3. Бех І. Від волі до особистості. – К.: Україна – Віта, 1995. – 216 с.
4. Карпенчук С.Г. Самовиховання особистості: Науково – методичний посібник / Інститут змісту і методів навчання. – К., 1998. – 384 с.
5. Невский И., Овчарова Р. Ранняя диагностика и профилактика педагогической запущенности детей. – Курган, 1985. – 226 с.
6. Федорченко Т. Ранняя профилактика негативных проявлений у поведении детей. – К.: ТОВ «Хік», 2003. – 115 с.

Богомолова Марина Юрьевна

ДЕЛИНКВЕНТНОЕ ПОВЕДЕНИЕ ПОДРОСТКОВ КАК СОЦИАЛЬНО – ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

В статье рассматривается категория делинквентного поведения как социально – педагогическая проблема асоциально – ориентированной активности подростков, раскрываются аспекты общей и индивидуальной профилактики делинквентности.

***Ключевые слова:** делинквентное поведение, девиантное поведение, противоправное поведение, трудный ученик.*

Bogomolova Marina Yurievna

DEVIATION BEHAVIOR TEENAGERS AS A SOCIAL PEDAGOGICAL PROBLEM

The article category deviation behavior as a social - pedagogical problem asocial – the focused activity of teenagers, Aspects reveal general prevention delinkventnosti and individual prevention delinkventnosti.

Key words: deviation behavior, deviant behavior, illegal behavior, difficultstudent.